

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Irina Ratušinská – život a dílo

Barbora Marcínová

Plzeň, 2022

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra germanistiky a slavistiky

Studijní program Cizí jazyky pro komerční praxi – ruština

Bakalářská práce

Irina Ratušinská – život a dílo

Barbora Marcínová

Vedoucí práce:

Mgr. Marcela Magdová, PhD.

Katedra germanistiky a slavistiky

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2022

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, 30. 4. 2022

.....

Děkuji především vedoucí této bakalářské práce Mgr. Marcele Magdové, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a čas, který mi věnovala při zpracovávání.

Obsah

ÚVOD	6
DOSAVADNÍ STAV BĀDÁNÍ	6
1. IRINA RATUŠINSKĀ	8
1.1 Život před politickou perzekucí.....	8
1.2 Politická perzekuce a uvěznění	9
1.3 Život v exilu.....	13
2 DÍLO IRINY RATUŠINSKĀ	14
2.1 Šedá je barva naděje	16
2.1.1 Obsah díla.....	16
2.1.2 Jazykové prostředky	23
2.1.3 Časoprostor – politická situace a historie gulagů	25
2.2 Vne limita	30
2.2.1 Obsah díla.....	31
2.3 Odessity	35
2.3.1 Obsah díla.....	35
2.3.2 Jazykové prostředky	38
2.3.3 Časoprostor.....	41
3 PRINCIPY TVORBY	49
ZĀVĚR	50
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	52
Knižní zdroje.....	52
Elektronické zdroje.....	54
RESUMĚ	55
PECIOME	56

Úvod

V této bakalářské práci se zaměřím na život a dílo spisovatelky Iriny Ratušinské. Nejprve popíši, jak autorka žila a čím byla její tvorba ovlivněna, a dále se budu zabývat analýzou a studiem děl v ruském jazyce. Po analytickém rozboru bude následovat syntetická část práce, kde budou popsány principy tvorby Iriny Ratušinské, které získám při analytickém rozboru jejích prací.

Dosavadní stav bádání

Vzhledem k tomu, že Irina Ratušinská není v České republice příliš známá, a tak studií zaměřených na její tvorbu není mnoho, má význam se jim věnovat v této bakalářské práci a představit ji české společnosti.

Její tvorbou se v České republice nejvíce zabývá překladatelka a rusistka Ivana Ryčlová v knize „*Ruské dilema: společenské zlo v kontextu osudů tvůrčích osobností Ruska*“.¹ V knize se věnuje životu samotné autorky před, i po jejím zatčení, a shrnuje poznatky, které získala při překladu knihy a také při setkání s autorkou, již několikrát navštívila v jejím moskevském bytě a byla s ní v kontaktu až do její smrti roku 2017.

Ivana Ryčlová přeložila memoár „*Šedá je barva naděje*“ („*Серый – цвет надежды*“)². Toto dílo je v České republice jedinou do češtiny přeloženou prací Iriny Ratušinské.

Ze zahraničních autorů, kteří se o Irině Ratušinské zmiňují, můžeme připomenout americkou spisovatelku a novinářku Anne Applebaum. Zabývá se

¹ RYČLOVÁ, Ivana. *Ruské dilema: společenské zlo v kontextu osudů tvůrčích osobností Ruska*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006. ISBN 80-7325-063-2.

² RATUŠINSKAJA, Irina. *Šedá je barva naděje*. Přeložil Ivana RYČLOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2001. ISBN 80-85947-72-2.

historií gulagu ve své knize „*Gulag: dějiny*“³ a popisuje gulagy od roku 1918 až do 80. let 20. století. Irinu Ratušinskou zde zmiňuje v souvislosti se svědectvím z pracovního tábora, a také s dopisem, který napsala spolu se svými spoluvězeňkyněmi, tehdejšímu vítězi amerických prezidentských voleb Ronaldu Reaganovi.

Dalším, kdo ve svém díle zmiňuje autorku, je Wolfgang Kasack. V knize „*Slovník ruské literatury 20. století*“⁴ je o Irině Ratušinské napsáno v několika souvislostech. Dočteme se zde o časopisech, ve kterých otiskovali její básně, například o časopisech *Litěraturnyj Kuryr* nebo *Kontinent*. Také tu najdeme souvislost s náboženstvím, protože Ratušinská byla vychovávána ateisticky, ale poté začala věřit v Boha. Nejdůležitější pro nás je odstavec o samotné básnířce, kde je popsán její život a tvorba.

³ APPLEBAUM, Anne. *Gulag: dějiny*. Praha: Beta-Dobrovský, 2004. ISBN 80-7306-152-X.

⁴ KASACK, Wolfgang. *Slovník ruské literatury 20. století*. VOTOBIA PRAHA, 2000. ISBN 80-7220-084-4

1. Irina Ratušinská

1.1 Život před politickou perzekucí

Irina Borisovna Ratušinská (*Ирина Борисовна Ратушинская*) se narodila 4. března 1954 na Ukrajině ve městě Oděsa. Její rodina pocházela z Polska, ale snadno zapadla do sovětského prostředí.⁵ Matka, Irina Valentinovna Ratušinská, byla učitelkou ruského jazyka a otec, Boris Leonidovič Ratušinský, inženýrem. Vyrůstala sice v ateistické rodině, ale díky klasické literatuře, o kterou se již jako dítě zajímala, se rozhodla, že uvěří v Boha.⁶ Mezi autory, kteří stejně jako Ratušinská vyrůstali v rodině s ateistickou výchovou, ale přešli na křesťanskou víru, řadíme také A. Solženicyna.⁷ Kvůli víře byla bohužel v častém konfliktu s rodiči.

Vystudovala jadernou fyziku na Oděské univerzitě, a poté v Oděse pracovala jako odborná asistentka. Dokonce se spolupodílela na textu divadelní hry, ale po premiéře byla samotná hra považována za protisovětskou. V té době byl generálním tajemníkem Komunistické strany Sovětského svazu Leonid Brežněv. Už když studovala ve druhém ročníku, snažilo se jí KGB zavázat ke spolupráci, ale Ratušinská odmítla i přes výhrůžky a zastrašování. V té době, kdy jí nabídli místo v přijímací komisi musela ale zaměstnání opustit, protože nepřijala podmínky, podle kterých by musela k lidem židovského původu přistupovat jinak než k ostatním. Touto dobou už se naučila verše používat jako nástroj pro vyjádření svých názorů.⁸

16. listopadu roku 1979 si vzala stejně myšlenkově založeného Igora Geraščenka. Spolu se odstěhovali z Oděsy do Kyjeva, kde o rok později požádali

⁵ RYČLOVÁ 2006: 196.

⁶ KASACK 2000: 416.

⁷ Tamtéž, s. 335.

⁸ RYČLOVÁ 2006: 196.

o vystěhovalecký pas, protože si nechtěli žít až do smrti sovětským způsobem života. Žádost jim byla samozřejmě zamítnuta, rozhodli se tedy, že budou svůj nesouhlas s režimem vyjadřovat jinak.

Prvním vyjádřením nesouhlasu byl dopis, který adresovali sovětské vládě ohledně akademika Andreje Sacharova, který spolu s dalšími disidenty, Valerijem Čalidzem a Andrejem Tverdochlebovem, založil Výbor pro prosazení občanských práv. Tento výbor byl založen v listopadu roku 1970 v Moskvě a jeho účelem bylo zajištění a podpora lidských práv v SSSR. Později se stal také prvním disidentským spolkem, který dosáhl světového uznání, a proto se stal členem Mezinárodního institutu pro lidská práva⁹. Sacharov byl vyhnán a žil pod dozorem orgánů státní bezpečnosti. Kvůli tomu Irinu a Igora předvolali na KGB, kde po Irině chtěli, aby přestala psát básně. Igor byl vyhozen ze své práce, a aby se uživili a nezůstali bez příjmu, pracovali jako stavební dělníci při rekonstrukcích bytů.¹⁰

V SSSR bylo pravidlem, že pokud chtěl být člověk spisovatelem, musel se stát členem Svazu spisovatelů, a psát o rodné straně a o jejich vůdcích, například o Leninovi, a to bylo pro Ratušinskou nepřijatelné.¹¹

1.2 Politická perzekuce a uvěznění

V prosinci roku 1981 proběhla demonstrace na obranu lidských práv na Puškinově náměstí v Moskvě, které se Irina s Igorem zúčastnili a byli zde poprvé zatčeni. Oba si museli odsedět 10 dní v Butyrské věznici, která fungovala už při ruských revolucích, kdy do ní byli zavíráni odpůrci režimu a takovou funkci plnila až do konce komunismu. V roce 1982 se ve svých 28 letech stala Ratušinská

⁹ CONSEIL DE L'EUROPE. *Андрей Сахаров и защита прав человека*. Štrasburk: Council of Europe, 2011, s. 106. ISBN 9287170347.

¹⁰ RYČLOVÁ 2006: 196-197.

¹¹ ЭДЕЛЬШТЕЙН, Михаил. *Miloserdie.ru: Ирина Ратушинская: «Я только после ареста поняла, почему надо молиться за врагов» [online]*. 2017, [cit. 2022-01-18]. Dostupné z: <https://www.miloserdie.ru/article/irina-ratushinskaya-ya-tolko-posle-aresta-ponyala-pochemu-nado-molitsya-za-vragov/>.

členkou *PEN International*.¹² Během dubna tohoto roku se ji s manželem členové KGB pokusili otrávit tím, že jim nastříkali jed na dveře od bytu. Tento pokus se ale naštěstí nevydařil, a oba se otrávení vyhnuli jen s lehkými následky. Ale KGB se nevzdávalo, a vymyslelo další léčku. Irině a Igorovi bylo nabídnuto přivydělat si sklizní ovoce. Potřebovali peníze, a tak souhlasili. Jenže Irinu zde zatkli a vynutili na ostatních brigádnících podpisy pod udáním, které měli pracovníci KGB dopředu připravené.¹³

17. září 1982 byla Ratušinská odvezena do kyjevské vyšetřovací izolace KGB, kde za války působilo gestapo a mučilo zde své vězně. Byl prohledán jejich byt pod dohledem hlavního vyšetřovatele kapitána Lukjaněnka.¹⁴ Po sedmi měsících, tedy 3. března 1983,¹⁵ jí byl uložen trest v podobě sedmi let v pracovním táboře se zostřeným režimem a pěti let ve vyhnanství na Sibiři. Touto dobou, od listopadu 1982, byl již u moci Jurij Andropov. Hlavním důvodem zatčení a odsouzení byly básně a dopisy, publikované v zahraničním tisku, které byly považovány za antisovětské. Například v časopise *Litěraturnyj kuryr*, který byl vydávaný zpočátku v New Yorku a poté nedaleko Chicaga, byly zveřejňovány její básně samizdatově. Tento časopis se zaměřoval zejména na problematiku křesťanství a duchovní otázky.¹⁶ Při tomto neveřejném soudním procesu nebyla povolena obhajoba ani závěrečná řeč.

Ihned po tomto procesu byla Ratušinská převezena do Malé zóny v ženském pracovním táboře v Mordovii, do které byly umisťovány nejnebezpečnější ženské politické vězeňkyně z celého Sovětského svazu. Mohlo sem být soustředěno maximálně 15 osob, proto se také zóna nazývala „Malá“.¹⁷

¹² КАШИН, Олег. Rulife.ru: *Мордовские лагеря и моя прекрасная няня [online]*. 2007, [cit. 2022-01-18]. Dostupné z: <http://rulife.ru/mode/article/47/>.

¹³ RYČLOVÁ 2006: 197.

¹⁴ RATUŠINSKAJA 2001: 22.

¹⁵ KASACK 2000: 416.

¹⁶ Tamtéž, s. 292.

¹⁷ RYČLOVÁ 2006: 197.

Prací, která měla v tomto táboře napravit její chování, bylo šití dělnických rukavic. I při této práci se ale Ratušinská nevzdávala, a tajně skládala básně, které se učila nazpaměť, protože na papírkách, kam by je psala, nebyly v bezpečí. Každý den totiž probíhala osobní prohlídka a mohly jí básně psané na papír zabavit.¹⁸ Některé básně se jí ale díky sympatizujícím dozorcům podařilo dostat mimo tábor, a dokonce i mimo Sovětský svaz. V letech 1982 a 1983 se básně dostaly do časopisů *Grani* a *Kontinent*, které vycházely na Západě.¹⁹ Roku 1984, v době, kdy byl hlavním představitelem Sovětského svazu Konstantin Černěnko, vyšly v USA některé její básně pod názvem *Verše*, které o vstupní slovo doplnil Josif Brodskij.²⁰ Díky básním Ratušinská neztratila naději ani odvahu vyjadřovat své myšlenky.

Protože se na protest účastnila hladovek, byla poslána na psychiatrické oddělení táborové nemocnice. Poté byla převezena do věznice KGB v Saransku a umístěna do káznice, kde se jí dozorcí snažili „napravit“ a surově ji zbyli. Do Malé zóny se vrátila s otřesem mozku, ale hladovky držela stále.²¹

Po smrti Konstantina Černěnka roku 1985 nastoupil k moci Michail Gorbačov. Náhle se ve francouzském deníku objevil rozhovor, ve kterém prohlásil, že v SSSR už nejsou žádní političtí vězni, i přes dlouhé seznamy, které byly světu ukazovány při diplomatických schůzkách. Gorbačov ale potřeboval peníze pro svou ekonomickou reformu, perestrojku neboli přestavbu, a tak musel rychle reagovat na pochybnosti ostatních zahraničních partnerů. Začal tedy propouštět politické vězně a nutit je nebo jejich příbuzné, aby začali psát žádosti o milost. Ti, kteří byli propuštěni mezi prvními, totiž mohli upozornit na to, že nějací lidé ještě stále věznění jsou, a to by znamenalo pro Gorbačova možné obvinění ze lži. Se

¹⁸Tamtéž, s. 199.

¹⁹ KASACK 2000: 416.

²⁰ RYČLOVÁ 2006: 197-199.

²¹ САХАРОВСКИЙ ЦЕНТР. *Воспоминания о ГУЛАГе и их авторы: Ратушинская Ирина Борисовна* [online]. [cit. 2022-01-16]. Dostupné z: <https://www.sakharov-center.ru/asfcd/auth/?t=author&i=1290>.

psáním žádosti o milost naléhali i na muže Iriny Ratušinské, to se ale nepovedlo. V těchto žádostech by se totiž museli přiznat k trestnému činu, a tak i uznat, že byli spravedlivě potrestáni.²²

Perestrojka tedy začala v březnu roku 1985. Jednalo se sice hlavně o ekonomickou reformu, ale přinesla také pozitivní změny v literatuře. Od roku 1917, kdy nastal bolševický převrat, se poprvé začala tisknout a vydávat díla, která dříve byla zamlčována a zakázána. Přispěla k tomu tzv. glasnost, otevřenost, která umožňovala svobodné vyjadřování názorů. Byla tedy zrušena cenzura a literatura se mohla dále vyvíjet svobodně. Kromě básní Iriny Ratušinské bylo například vydáno dílo Venědikta Jerofejeva, Valpuržina noc, nebo také Kolymské povídky Varlama Šalamova.²³

Irina Ratušinská o milost a propuštění nestála, tvrdila totiž: „*pokud jste mě odsoudili spravedlivě, a tudíž spravedlivě tři a půl roku věznili, není důvod k prominutí zbytku trestu*“.²⁴ K prezidentovi Spojených států amerických, Ronaldu Reaganovi, se ale dostaly Irininy verše, které se mu velmi líbily a samotná autorka ho zaujala. Zmínil se o ní tedy Gorbačovovi, a zajímal se o její osud. Zájem o propuštění Ratušinské projevil i prezident Francois Mitterand a předsedkyně britské vlády Margaret Thatcherová, ale nejen tyto vlivné osobnosti stály o její propuštění. Začaly se pořádat koncerty za svobodu Ratušinské, přednášela se její poezie a také se podepisovaly petice. Celá tato kampaň, která usilovala o její propuštění, probíhala od léta 1986. V říjnu tohoto roku byla konečně propuštěna, a po pochybnostech a nedůvěře přivezena v autě KGB domů.

²² RYČLOVÁ 2006: 200-202.

²³ KASACK 2000: 382-383.

²⁴ Z rozhovoru Ivany Ryčlové a Iriny Ratušinské. Moskva, květen 2000.

Po propuštění byla velmi nemocná, a tak jí bylo dovoleno odcestovat ze SSSR se svým manželem Igorem do Velké Británie, kde jí byla poskytnuta náročná léčba.²⁵

1.3 Život v exilu

Roku 1987 se Irina se svým manželem Igorem dostala do USA na stipendijní pobyt, kde přednášela na univerzitě v Chicagu.²⁶ Během půl roku zde dokázala napsat memoár „*Šedá je barva naděje*“.

Dílo se však nelíbilo Gorbačovovi, který ho považoval za pro vlast nežádoucí, a tak Irinu v květnu 1987 zbavil sovětského občanství. Prezident Reagan nabídl Irině a jejímu manželovi americké občanství, které ale odmítli z důvodu rusko-amerických vztahů. Báli se totiž případné války mezi Ruskem a USA.²⁷ Ratušinská měla ještě britské občanství a po dvou letech, které strávila v USA, se do Velké Británie vrátila. Před tím se ještě podívala na pár dní do Československa, kde byl zrovna na návštěvě francouzský prezident Mitterand. Ve Velké Británii se jí, i přes zdravotní problémy a následky pobytu v táboře, podařilo v roce 1992 porodit dvojčata, dva syny.

Roku 1999 jí bylo navraceno tehdy již ruské občanství a rozhodla se s rodinou odcestovat zpět. Poté zůstala zbytek života v Moskvě, kde žila v pevné víře a s pokorou před Bohem, až do smrti roku 2017.

²⁵ RYČLOVÁ 2006: 202-205.

²⁶ KASACK 2000: 416-417.

²⁷ КАШИН, Олег. Rulife.ru: Мордовские лагеря и моя прекрасная няня [online]. 2007, [cit. 2022-01-18]. Dostupné z: <http://rulife.ru/mode/article/47/>.

2 Dílo Iriny Ratušinské

Irina Ratušinská je především známa jako básnířka, ale mezi její díla patří také romány. Před zatčením a umístěním do tábora psala jen básně, ve kterých vyjadřovala svůj nesouhlas s tehdejší režimem. I v době, kdy byla zavřena v pracovním táboře, nepřestala psát verše. Ty se dostaly ven z „lágru“ a v roce 1984 vyšly v USA pod názvem „Poems“ (*Стихи/Verše*).²⁸ Jak už bylo zmíněno v předchozí kapitole, básník Josif Brodskij k tomuto vydání přidal úvodní slovo:

"...Политическое судопроизводство преступно само по себе. Осуждение же поэта есть преступление не только уголовное, но, прежде всего, антропологическое, ибо это преступление против языка – против того, чем человек отличается от животного. На исходе второго тысячелетия после рождества Христова осуждение 28летней женщины за изготовление и распространение стихотворений неугодного государству содержания производит впечатление дикого, неандертальского вопля. Точнее, свидетельствует о степени озверения, достигнутого первым в мире социалистическим государством."²⁹

V roce 1985 vyšel soubor 47 vybraných básní, které Ratušinská také napsala před zatčením a v době, kdy byla uvězněna v pracovním táboře v Mordovii. Tento soubor nese název „Vne limita“ (*Вне лимита*) a bude podrobněji popsán v následujících kapitolách.³⁰

Další kniha, „Ja doživu“ (*Я доживу*) byla vydána o rok později, tedy roku 1986. Bylo to další dílo s básněmi Ratušinské, ale tentokrát se jednalo o téměř všechny básně, které se dostaly na západ. Šlo o básně, napsané před zatčením

²⁸ РАТУШИНСКАЯ, Ирина. *Стихи*. Ann Arbor: HERMITAGE, 1984. ISBN 0-938920-54-5.

²⁹ Tamtéž, s. 8.

³⁰ РАТУШИНСКАЯ, Ирина. *Вне лимита*. Frankfurt nad Mohanem: POSEV, 1985. ISBN: 3-7912-2012-8.

Ratušinské, z konce 70. až začátku 80. let, dále o básně z doby, kdy autorka čekala na soud ve vězení, a nakonec o verše z tábora.³¹

Významným dílem, které vyšlo roku 1988, byl memoár „*Šedá je barva naděje*“ (*Серый – цвет надежды*). Jedná se o vzpomínky Iriny Ratušinské z pracovního tábora, kde tři roky prožívala hrozné chvíle plné strachu. Tato autobiografie je známá po celém světě a bude se jí zabývat následující část práce.³²

Další prózou Ratušinské je román „*Odessity*“ (*Одесситы*), kterým se také v této práci budu zabírat podrobněji. Kniha poprvé vyšla v roce 1996 a její příběh se odehrává na začátku 20. století. Jedná se o autorčin první román.³³

Druhý román „*Nasledniki minnogo polja*“ (*Наследники минного поля*) byl vydán o pár let později, a to roku 2001. Jde o pokračování románu „*Odessity*“ a vystupuje zde další generace Oděsanů v 50.- 60. letech.³⁴

³¹ Russianemigrant.ru: *Ратушинская Ирина «Я доживу»*. — Нью-Йорк, 1986 [online]. [cit. 2022-01-20]. Dostupné z: <https://russianemigrant.ru/collection/ratushinskaya-irina-ya-dozhivu-nyu-jork-1986>.

³² RATUŠINSKAJA, Irina. *Šedá je barva naděje*. Přeložil Ivana RYČLOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2001. ISBN 80-85947-72-2.

³³ РАТУШИНСКАЯ, Ирина. *Одесситы*. АСТ, 2001. ISBN: 5-17-004351-1.

³⁴ РАТУШИНСКАЯ, Ирина. *Наследники минного поля*. АСТ, 2001. ISBN: 5-17-004350-3.

2.1 Šedá je barva naděje

Autorčin memoár „Šedá je barva naděje“ (*Серый – цвет надежды*) byl poprvé vydán v roce 1988 ve Velké Británii pod anglickým názvem „*Grey is the color of hope*“ a stal se jedním z bestsellerů. Až o rok později, roku 1989, vyšel v Londýně v ruském jazyce. Práce byla přeložena do více než 16 jazyků a stala se velmi známou, dokonce i v Japonsku.³⁵ V České republice kniha vyšla až roku 2001 v Brně, protože dříve to díky politickému systému v Československu nebylo možné, a po Sametové revoluci v roce 1989 nemělo na vydání této knihy žádné nakladatelství kapacitu.

Dílo je o autorčiných vzpomínkách na život v pracovním táboře v Mordovii, na Malou zónu, kde strávila, spolu s dalšími „nejnebezpečnějšími politickými vězeňkyněmi“, tři roky. Je pozoruhodné, že byl memoár vydaný tak krátce po propuštění autorky, tedy po pouhých dvou letech.

2.1.1 Obsah díla

Jedná se tedy o autobiografické dílo, popisující vzpomínky samotné spisovatelky Iriny Ratušinské z pracovního tábora, kam byla umístěna za údajné šíření protisovětských básní. Syžet je vyprávěn očima autorky a začíná její předmluvou. Upozorňuje zde na to, že všechno, co je řečeno v knize, je pravda, a nic z toho není vymyšleno.

„Zákonitě se ptáte: co je v této knize pravda a co umělecký výmysl? Odpovím rovnou: pro výmysl není v této knize místo. Neměla bych prostě tolik fantazie.“³⁶

Dále v předmluvě Ratušinská uvádí, že jména některých postav a časová posloupnost některých momentů jsou pozměněny kvůli bezpečnosti. Jména

³⁵ RATUŠINSKAJA 2001: 7.

³⁶ Tamtéž, s. 9.

vězňů, dozorkyň a také pár jmen důstojníků, kteří jim tajně pomáhali, jsou nahrazena, nebo se zde vůbec jejich jméno nezmiňuje.

Kniha je rozdělena na 46 kratších kapitol, každá má kolem 4 stran. Na konci je možné najít epilog, kde autorka zmiňuje osudy samotných postav z knihy po jejím propuštění.³⁷

Vyprávění je retrospektivní, autorka začíná svým propuštěním a odvozem domů v autě KGB. V celé této kapitole popisuje svoji nedůvěru a nevěřičnost. Vítá se zde také se svou rodinou, například s tchýní, manželem a neteřemi.

„Co to má všechno znamenat? Snažím se vzít rozum do hrstí. Víím, že mě sledují. Tedy žádné emoce, zachovat klid! Projevuje se čtyřletá zekovská škola – nedůvěřovat! Být ve střehu! Pracovník KGB vedle mě vede zdvořilou konverzaci. Ten ví, co se děje – skutečně mě osvobodili, nebo je to jen obvyklá psychologická etuda?“³⁸

Další kapitola se ale již odehrává o 3 a půl roku dříve, kdy byla Ratušinská zatčena a odsouzena. Poté následovala cesta vlakem, v samostatném kupé ve stolypinském vagoně. Političtí vězni byli totiž považováni za nejnebezpečnější, a z tohoto důvodu museli být odděleni od ostatních. Stolypinské vagony se začaly vyrábět kolem roku 1910, kdy vládl kníže Stolypin, a tak se zamřížovaným vagonům začalo říkat stolypinské. Sloužily k přepravě vesničanů a dobytka při agrární reformě.³⁹ Objevuje se zde ironie, se kterou autorka vyjadřuje své názory, například v tomto případě, kdy byla zavřena sama v kupé:

„...co kdyby obyčejní urkové přestali krást, vraždit a znásilňovat a začali psát básně? Nebo, ještě hůř, vystupovat na obranu odrodilce Sacharova?“⁴⁰

³⁷ Tamtéž, s. 246.

³⁸ Tamtéž, s. 11.

³⁹ RYČLOVÁ 2006: 199.

⁴⁰ RATUŠINSKAJA 2001: 16.

Ve vlaku je sice na samotce, ale i tak se přes stěny seznamuje s dalšími vězni, kteří zjišťují, že Irina je básnířka, a požadují její verše. Dozorcům se samozřejmě nelíbí, že si mezi sebou povídají, a tak si posílají papírky. Tady začíná Irina, i přes riziko zvýšení trestu, znovu psát.

Z Moskvy je pak převezena do Lefortova na samotku, kde probíhají etapové zastávky, tzn. prohlídka, sprcha a vězení. Tyto etapy probíhaly cestou do tábora, kdy vězni putovali z jedné stanice do druhé, aby se vyčerpali. Když je přemístěna do jiné cely a jede dál, seznamuje se tu s dalšími vězeňkyněmi. Objevuje se tu stařenka, kterou nazývají bába Toňa, a je zde za to, že vyráběla domácí kořalku, tzv. samohonku. Vyprávějí si o místě, kam je nejspíš odvezou na práci. Dále se s nimi seznamuje Ljuba, která zabila svého muže, a vůbec toho nelituje, protože dozorci ji mlátí méně, než ji mlátil manžel. Všichni ale jeli do tábora s běžným režimem, narozdíl od Ratušinské, která měla být v táboře se ztřeštěným režimem. Toto může být dalším důkazem toho, že političtí vězni byli opravdu bráni jako nejvíce nebezpeční, protože ti, kteří zabíjí, mají menší trest než ti, co jen vyjadřují nesouhlas s režimem.⁴¹

V Potmě se Ratušinská znovu dostává na samotku v etapovém žaláři. Vězni zde pro komunikaci používají radiátorové trubky a prázdné hrnky otočené dnem nahoru. Ihned po ní další vězeňkyně požadují, aby pro ně napsala básně. Také se od těchto žen dozvídá, že se odtamtud dají poslat dopisy domů. Irina se rozhoduje, jestli dopisy napsat nebo ne. Nechce totiž riskovat zvýšení trestu ani ohrozit své blízké. A také neví, jestli může věřit někomu, koho pouze slyší přes radiátor a nikdy ho neviděla.

„Psát, nebo nepsat? Verše – čert je vem, ale dopisy... Do jaké míry se lze spolehnout na tyto mé náhodné spolucestující? Bývají mezi nimi všelijaké: jedné

⁴¹ Tamtéž, s. 16-25.

se to skutečně podaří poslat, z čisté zekovské solidarity, druhá to v naději na milost zanese na příslušné oddělení...“⁴²

Dopis byl sice nakonec odeslán, ale nikdy se nedostal k jejímu manželovi Igorovi, a dokonce ani k Irině, když byla propuštěna. Adresát, kterému byl dopis odeslán, není v knize jmenován, z důvodu ochrany jeho samotného ale i jeho rodiny. Nikdo neví, zda ho měl u sebe, a jen ho nepředal, nebo byl dopis odnesen na KGB.⁴³

V dalších kapitolách se již děj odehrává v gulagu. Po příjezdu Irinu Ratušinskou čeká poslední etapová prohlídka, na které dostává od praporečnice Ljuby zekovské oblečení „předepsaného vzoru“. Poté je odvedena do politické zóny, kde se seznamuje s dalšími vězeňkyněmi, se kterými bude trávit zbytek svého trestu v táboře. Objevují se zde Táňa Osipovová, Raja Rudenko, Nataša Lazarevová, a také známá disidentka Tatjana Velikanovová.⁴⁴

Velikanovová byla učitelkou matematiky, ale také zakladatelkou skupiny na obranu lidských práv v SSSR. Přispívala do *Kroniky aktuálních událostí*, což byl neoficiální dvouměsíčník. Psalo se zde o porušování občanských práv a o politických represích v době, kdy byl u moci Leonid Brežněv. KGB se vydávání těchto článků nelíbilo, a tak začali zatýkat některé redaktory a distributory. Mezi nimi byla i Velikanovová. Zatčena byla roku 1979 za antisovětskou propagandu a byl jí udělen trest v podobě čtyř let v pracovním táboře a pěti let ve vyhnanství.⁴⁵

V knize *Šedá je barva naděje* se Ratušinská s Velikanovovou loučí básní, kterou pro ni napsala, když se Velikanovové trest pomalu krátil a měla odjet do vyhnanství.

⁴² Tamtéž, s. 29.

⁴³ Tamtéž, s. 30.

⁴⁴ Tamtéž, s. 32-33.

⁴⁵ ПОДРАБИНЕК, Александр. *Новые Известия: Статья. Умерла Татьяна Великанова.* [online]. 21. 10. 2002 [cit. 2022-01-30]. Dostupné z: <https://www.sch57.ru/TM/s1.htm>.

„...Tak na viděnou – kdypak?

Zekovské štěstíčko,

Usměj se! Nemám už síl!

... jen polibek na líčko.“⁴⁶

Později se v zóně objevují vězeňkyně Edita Arbutene, Jadviga Beljauskene nebo Galina Barac, a také náčelnice oddílu Podust, se kterou ženy nevycházejí příliš dobře, a lékařka Volkovová, která by ženám ráda pomohla. Za zmínku stojí i důležitá bytost, kočka Ňurka, která s nimi žije už od kotěte a je zdatný lovec krys. Za odměnu je krmena z přidělů, které ženy dostávají, i přes to, že jejich přiděly jsou vcelku chabé.

Třeba čaj je omezen na 1 gram na osobu denně, přičemž vězni ten stejný čaj používají třikrát denně, aby měli aspoň pocit, že nepijí jen vodu. Naučili se k němu přidávat lístky z květin, aby trochu pozměnily chuť. Co se týče jídla, je povoleno 50 gramů syrového masa, vařeného 33 gramů, ale k vězňům se ani toto množství nedostane, jelikož přednost má ostraha a pomocný personál. Zároveň vězňům není povolena váha, aby si mohli zvážit potraviny, které dostali. Zelenina a brambory jsou sice také podle norem dovoleny, ale správa tábora je nemohla nikde sehnat, tudíž nebyly k dispozici.⁴⁷

„Jídlo nám vaří pomocný nemocniční personál a pak nám ho nosí. To znamená, že naše zekovská norma jde přes dvojí krádež: nejdřív si vezme ostraha a pak ještě pomocný personál.“⁴⁸

Ratušinská a její spoluvězeňkyně ovšem na protest drží hladovky. Jídlo rovnou vracejí zpět, takže i kočka Ňurka nemá co jíst. Když je některá z žen odvedena do korekce, ostatní drží hladovku. Například Táňa Osipovová a Nataša

⁴⁶ RATUŠINSKAJA 2001: 54-55.

⁴⁷Tamtéž, s. 59-61.

⁴⁸Tamtéž, s. 49.

Lazarevová jsou tam poslány kvůli nenošení povinného identifikačního štítku, a tak po dobu jejich pobytu v korekci drží Ratušinská a ostatní, které zůstaly, hladovku.

„Nurka se diví: kde je její oběd? Obvykle jí dáváme všechno, co je pro kočku aspoň trochu k snědku, z vlastního přidělu, ale teď vracíme všechno zpět do kuchyně.“⁴⁹

Správa tábora na hladovku reaguje tak, že přináší do zóny jídlo, které vězeňkyním normálně dovoleno není nebo jen v určitém množství, například vajíčko natvrdo, maso, bílý chléb a máslo. Pro nejvyšší orgány je totiž důležité udržet politické vězeňkyně živé a zdravé, aby si odpykaly trest v plném rozsahu. Ženy se ale statečně drží, i když mají obavy, jestli nepodlehnu třeba vůni smaženého masa na cibulce, kterým jsou taktéž provokovány. Dalším problémem v době hladovky je úklid. Vězeňkyně nemají sílu, protože pár dní nepozřely ani sousto, ale udržování pořádku je pro zónu pravidlem. Úklid má na starost služba, kterou je vždy jedna žena, ale ta, když také stávkuje jako ostatní, neuklízí. Pokud by to ale někdo nahlásil, měly by všechny ženy v zóně problém, tudíž začnou uklízet dohromady.⁵⁰

Ještě před touto první hladovkou se vězeňkyně z Malé zóny rozhodly postavit se sovětským zákonodárným orgánům. Napsaly dopis Nejvyššímu sovětu SSSR, kde prohlašují, že odmítají nosit povinné identifikační štítky přišité na oblečení, které podle nich nejsou důstojné. Na toto kolektivní prohlášení samozřejmě nikdy nedostaly odpověď.

„My, ženy politické vězeňkyně Malé zóny, jsme odmítly a odmítáme nosit na oděvu identifikační štítky... Povinné nošení identifikačních štítků ponižuje lidskou

⁴⁹Tamtéž, s. 80-81.

⁵⁰Tamtéž, s. 82-84.

*důstojnost, což bylo uznáno veškerou světovou veřejností, jmenovitě na Norimberském procese...*⁵¹

Ratušinská a její spoluvězeňkyně neustále pořádají protesty a hladovky, a posílají stížnosti, žádosti a výzvy orgánům SSSR, představitelům Helsinské dohody nebo také světové veřejnosti. Toto je velký rozdíl mezi dobou, kdy vládl Stalin a obdobím, které je popsáno v knize, a ve kterém byla vězněna Ratušinská. Ve stalinské době by totiž posílání dopisů vězňům neprošlo a byli by rovnou potrestáni smrtí. Obecnou historií gulagů se bude tato práce zabývat v nadcházejících kapitolách.

⁵¹Tamtéž, s. 76.

2.1.2 Jazykové prostředky

Ve většině případech autorka používá formální spisovný jazyk. Hovorový nespisovný jazyk je občas použitý v přímé řeči, například zde:

„To je jednoduchý! Dovolený jsou maximálně tři. Pryčny se musej stlát nabílo – prostěradlem navrch. A zatímco jsi v práci – choděj kontroly, kontrolují, aby byly čistý a nezmuchlaný.“⁵²

V celé knize jsou také slangová slova, která jsou typická pouze pro určitou skupinu lidí. „Kukuška“ například označuje malou posunovací lokomotivu, a „čtvrťka“ znamená trest ve výši 25 let. V prvním případě se jedná o železniční slang, a v druhém případě taktéž o slang, ale ten, který je používáný vězni.

„Kukuška je malinká lokomotiva, která jezdí z nápravně pracovního zařízení číslo tři do nápravně pracovního zařízení číslo dvě. To jest z našeho tábora do sousedního, kde je korekce.“⁵³

Argotickým výrazem, který se v knize objevuje velmi často, je slovo „zek“. Toto slovo pochází už z 30. let 20. století, kdy měli odsouzení ze stalinských „lágrů“ vykopat Bělomořský kanál a byli nazýváni „заклученными каналоармеїцями (zavřenými kanáloarmejcemi)“. Ze zkratky z/k poté vzniklo zmiňované slovo „zek“.⁵⁴

Jak už bylo zmíněno v předchozí kapitole, autorka používá hodně ironie, a také zdobněliny. Těmito dvěma prostředky vězenkyně vyjadřují, že pohrdají celým táborovým systémem, a jsou si vědomy falešného zacházení, například co se týče léčení, a nízké kvality života v táboře.

⁵²Tamtéž, s. 26.

⁵³Tamtéž, s. 80.

⁵⁴Tamtéž, s. 248.

Autorka také používá mnoho přirovnání, např.: „*Nade mnou, jako nad všemi politickými, krouží jako jestřáb KGB...*“⁵⁵ nebo „*...třeseš se zimou jako ratlík.*“⁵⁶

Pokud jde o řečnické otázky, Ratušinská je používá ve všech kapitolách ve velkém množství, ať už jde o myšlenky jí samotné, nebo se jedná o přímou řeč.

⁵⁵Tamtéž, s. 130.

⁵⁶Tamtéž, s. 27.

2.1.3 Časoprostor – politická situace a historie gulagů

Když Irina Ratušinská v druhé polovině 70. let začala pociťovat nedůvěru k Sovětskému svazu, u moci byl Leonid Brežněv. V posledních měsících jeho vlády, a zároveň života, byla také zatčena. Brežněva poté u moci nahradil Jurij Andropov, který na svém postu kvůli úmrtí zůstal pouhé dva roky. Na pár let se dostal k moci i Konstantin Černěnko. V době, kdy Ratušinská měla být propuštěna z Malé zóny, již vládl Michail Gorbačov.⁵⁷

Gorbačov je především známý kvůli reformám, které se převážně týkaly ekonomického rozvoje Sovětského svazu. Tyto reformy zavedl už v době, kdy se stal generálním tajemníkem Komunistické strany Sovětského svazu. Připomněla bych hlavně *perestrojku*, která vrcholila právě v letech, kdy Ratušinská, aniž by to tušila, trávila svá poslední léta v pracovním táboře v Mordovii.

Perestrojka (přestavba) začínala v 80. letech 20. století a její název byl poprvé vyřčen roku 1984 Michailem Gorbačovem. Z počátku se jednalo pouze o ekonomický reformní program, kdy hlavním cílem bylo zlepšit situaci v oblasti poklesu produkce a vysoké inflace. V roce 1987 se ale začal přestavovat už celý politický systém. Gorbačov chtěl především skoncovat se stalinismem, ale také posílit socialismus.⁵⁸ O celém průběhu perestrojky píše v knize „*Přestavba a nové myšlení pro naši zemi a pro celý svět.*“⁵⁹

Dále bychom si měli přiblížit funkci gulagů od samého počátku jejich vzniku. Název „GULAG“, používaný právě pro pracovní tábory, vychází z počátečních slov spojení „*Главное управление лагерей*“ (*Hlavní správa táborů*). Poprvé se ale

⁵⁷ PEČENKA, Marek a Bohuslav LITERA. Dějiny Ruska v datech. Praha: Dokořán, 2011, s. 339-345. ISBN 978-80-86569-14-7.

⁵⁸ BAYER, Ivo. *Sociologická encyklopedie: Perestrojka*. [online]. 11. 12. 2017 [cit. 2022-03-16]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Perestrojka>.

⁵⁹ GORBAČEV, Michail Sergejevič. *Přestavba a nové myšlení pro naši zemi a pro celý svět*. Praha: Svoboda, 1987.

začal používat až po vydání Solženicynovy knihy „Архипелаг ГУЛаг“⁶⁰ (*Souostroví GULag*) v roce 1974.⁶¹

Některé předchůdce gulagů bychom mohli nacházet už od 17. století v carském Rusku, zejména na Sibiři, kde fungovaly jako oddíly nucených prací. Znamější podoby gulagů se ale začaly objevovat až v době po ruské revoluci, v roce 1917, kdy vládl Vladimir Iliič Lenin a požadoval zavírání nepřátel do koncentračních táborů, které pokládal za „nápravná zařízení“.⁶² Za nepřátele byli považováni ti, kteří se objevili v zápisníku při práci například Felixe Dzeržinského, zakladatele Čeky, což byla tajná policie, dalo by se říct předchůdkyně KGB. Lidé byli spíše trestáni za to, kdo byli než za to, co udělali. Třeba pokud člověk nesouhlasil s revolucí, byl automaticky nepřítel.⁶³

Čeka, „mimořádná komise“ (*Черезвычайная комиссия*), měla za úkol věznit nepřátele v táborech, aniž by musela konzultovat výši trestu s vyšší mocí. V roce 1918 měl její zakladatel, Dzeržinskij, zahájit Leninovu politiku rudého teroru, tj. zatýkání, věznění v táborech a vraždy. Tato politika se zaměřovala na podezřelé, kteří by se mohli podílet na zničení revoluce, a byla opravdu krutá. Političtí vězni existovali už odjakživa, ale dříve se umisťovali dohromady s ostatními ve stejném vězení. Bylo tedy potřeba vymyslet, jak tyto vězně od sebe oddělit, a tak potřebovali vytvořit nové tábory. Političtí vězni totiž mohli ostatní vězně ovlivnit, a to pro bolševiky představovalo velký problém. První gulag vznikl na Soloveckých ostrovech a nejspíše inspiroval Solženicyna k názvu jeho vrcholného díla „Souostroví GULag“, v ruském originále „Архипелаг ГУЛаг“, *archipelag* totiž

⁶⁰SOLŽENICYN, Aleksandr Isajevič. *Souostroví Gulag: 1918-1956: pokus o umělecké pojednání*. Přeložil František HOLUB. Curych: Konfrontace, 1974. Helvetia.

⁶¹ KASACK 2000: 175.

⁶² APPLEBAUM 2004: 11-12.

⁶³ Tamtéž, s. 37.

znamená souostroví. V tomto táboře tedy už existovaly dvě oddělené skupiny vězňů, političtí a kriminální.⁶⁴

V roce 1922 se dostal k moci Josif Vissarionovič Stalin, který využil nucenou práci k urychlení industrializace SSSR, a také k dobývání surovin na dalekém severu SSSR. Gulagy se tedy v tomto období začaly rychle rozšiřovat a budovaly se stále nové. Rozšiřování bylo největší ve 30. letech, ale ani během druhé světové války se nezastavilo a na začátku 50. let dosáhlo vrcholu. Za vlády Stalina se nejznámějšími staly gulagy na Kolymě, o kterých se můžeme dozvědět například od známého ruského spisovatele, Varlama Šalamova, v jeho sborníku s názvem „*Kolymské povídky*“⁶⁵ (*Колымские рассказы*). Další známou spisovatelkou, která strávila několik let na Kolymě byla Jevgenija Ginzburgová. Právě v memoáru „*Strmá cesta*“⁶⁶ (*Крытой маршрутом*) vypráví o zkušenostech z těchto Kolymských gulagů.

SSSR využívalo vězně skoro v každém odvětví, například ve stavebnictví, hornictví, zemědělství nebo při konstrukci letadel. V „lágrech“ měli svoje zákony, zvyky, morálku, a také dokonce slang, kterým rozuměli pouze lidé, spojeni právě s gulagem, převážně vězni a dozorcí.⁶⁷

Po Stalinově smrti v roce 1953, kdy se chopil moci Nikita Sergejevič Chruščov, byly tábory nucených prací ve většině rozpuštěny, protože na rozdíl od Stalina je jeho nástupci viděli jako zdroj zaostalosti a špatnou investici. Gulagy se ale používaly i nadále.

Při nástupu Brežněva, v roce 1964, KGB (Комитет государственной безопасности), policie, věznilo hlavně tzv. disidenty, což byli političtí vězni, lidé

⁶⁴ Tamtéž, s. 39-40.

⁶⁵ ŠALAMOV, Varlam Tichonovič. Kolymské povídky. Přeložil Sergej MACHONIN. Praha: Mladá fronta, 1995. ISBN 80-204-0516-X.

⁶⁶ GINZBURG, Jevgenija Semenovna. Strmá cesta: kronika z časů kultu osobnosti. Praha: Odeon, 1992. Klub čtenářů (Odeon). ISBN 80-207-0394-2.

⁶⁷ APPLEBAUM 2004: 12.

proti sovětskému režimu. Těchto lidí se zatýkalo výrazně méně než za vlády Stalina, protože dříve se političtí vězni ani nemuseli vyjádřit proti systému a byli hned bráni jako hrozba. Za vlády Chruščova už disidenti opravdu museli něco udělat nebo říct, aby byli uvězněni do táborů, například psát antisovětskou literaturu nebo se vyjadřovat proti sovětskému režimu svými činy.⁶⁸

V 70. a na začátku 80. let se začaly gulagy vyvíjet a stále se používaly jako vězení pro politické, kriminální nebo antisovětské vězně. V těchto táborech vězni a vězenkyně pořádali pracovní stávky, hladovky a protesty, což byl zásadní rozdíl mezi gulagy dřívějšími a těmi právě v 70.- 80. letech. Nejznámější tábory byli v Mordovii, kde pobývala i Ratušinská, a také v Permi. Co se týče věznic se zvýšenou ostrahou, velmi známá byla ve Vladimiru ve středním Rusku.⁶⁹

Zprávy o těchto formách pracovních táborů se dostávaly na Západ a hrály určitou roli ve studené válce. Americký prezident Ronald Reagan, který byl u moci v letech 1981-1989, totiž začal jednat s tehdejším sovětským vládcem Michailem Gorbačovem, který byl u moci od roku 1985, právě o gulazích. V roce 1986 byli propuštěni všichni političtí vězni. V roce 1987 se tábory v Sovětském svazu začaly rušit a Permské tábory až v roce 1992, po rozpadu SSSR.⁷⁰ Fakticky ale byli lidé, kteří se stavěli proti totalitnímu režimu, propouštěni až prezidentem Borisem Jelcinem, vládnoucím v letech 1991-1999.⁷¹

Co se týče systému etap, Ratušinská ve svém memoáru zmiňuje, že si musela projít do pracovního tábora v Mordovii dlouhou cestou, kterou provázela právě spousta těchto nesmyslných zastávek. V Sovětském svazu existovalo mnoho etapových vězení. Vězni, kteří byli převáženi do pracovního tábora, museli procházet nejenom nepříjemnou cestou v malém vagónu s hodně lidmi, ale také etapami mezi místem odjezdu a cílovým táborem. Na cestě je čekalo více

⁶⁸ Tamtéž, s. 451-453.

⁶⁹ Tamtéž, s. 463-465.

⁷⁰ Tamtéž, s. 12-13.

⁷¹ RYČLOVÁ 2006: 207.

zastávek, nevyžíval se totiž přímý spoj do místa určení. Cesta byla tedy rozdělena na „etapy“.

2.2 Vne limita

Dílo „*Vne limita*“ (*Вне лимита*)⁷² je cyklus 47 básní z doby před zatčením autorky, a z období, kdy Ratušinská pobývala v pracovním táboře v Mordovii. Poprvé byla práce otištěna roku 1985 v ruském jazyce, a o rok později vydána v zahraničí pod anglickým názvem „*Beyond the Limit*“. Název sbírky vychází z toho, že „*básně v ní obsažené byly z tábora vyneseny nad limit povolené korespondence.*“⁷³

V doslovu k této knize Jurij Kublanovskij potvrzuje skutečnost, že Ratušinská psaním básní v táboře psychicky pomáhala a zkvalitňovala život nejen sama sobě, ale i ostatním spoluvězněm:

*„Поэзия привела Ратушинскую в застенки, но она же — и стала ее помощницей, целительницей, укрепляющей силу духа. Мужество лирики Ратушинской еще выпуклее на фоне вдруг ощутившихся хрупкости, детскости, женственности — все это проглядывает в ее тюремной лирике в трогательном, вызывающем слезные спазмы единстве.“*⁷⁴

⁷² РАТУШИНСКАЯ, Ирина. *Вне лимита*. Frankfurt nad Mohanem: POSEV, 1985. ISBN: 3-7912-2012-8.

⁷³ КАСАК 2000: 417.

⁷⁴ РАТУШИНСКАЯ 1985: 121.

2.2.1 Obsah díla

Všechny básně v tomto díle jsou přesně datovány, a tak u většiny známe určitý den, měsíc a rok, kdy byly napsány. Můžeme tedy říci, že je celkové dílo napsáno formou jakéhosi deníku. Přesné dny u prvních básní nejsou udávány, ale víme, že se jedná o 70. léta 20. století. První přesně datovanou je báseň ze dne 11. září 1981 a poslední v tomto sborníku byla napsána v roce 1984.

Názory a postoje, které jsou vyjadřovány v básních, vycházejí z autorčiných osobních zkušeností a těžkých životních zkoušek. Objevuje se tu mnoho duchovních myšlenek a náboženských motivů, odvíjejících se od autorčiných životních hodnot, kterými jsou právě ty křesťanské. Víra byla pro vězně téměř jediným možným východiskem v nelidských táborových podmínkách, a tak se stala velmi důležitou pro jejich fungování. Proto se také Ratušinská ve svých básních dost často obrací k Bohu, nebo jej aspoň zmiňuje. V básních potvrzuje skutečnost, že i v podmínkách, kde lež a násilí překonává hranice, lze zachovat duchovní nezávislost. Jako příklad uvádím jednu z básní, kde na náboženské motivy autorka odkazuje hned dvakrát. Slovo „платок“ totiž označuje šátek, který nosí ženy přes hlavu v pravoslavném kostele. Dále na víru odkazuje slovní spojení „Бог с тобой!“, které je často používáno právě věřícími lidmi a dokazuje přítomnost Boha.

Také Alexandr Sergejevič Puškin je v této básni zmíněn, a to z toho důvodu, že Ratušinská se dostala ke své víře v Boha právě přes autory klasické literatury, tudíž jsou Puškinovy knihy pro autorku velmi významné. Puškin je zde tedy zmiňován v morálním smyslu, protože Ratušinská naznačuje, že jej četla jako dítě, a díky jeho pracím se cítila lépe. Můžeme tedy vidět, že se v básních prolínají i vzpomínky z dřívějších dob.

*„Под черным зонтиком апреля
Промокнуть к вечеру успею,
С гусиной кожей немею,
Вернуться в дом, чтоб отогрели,*

*И отругали за разбой,
И в бабушкин платок укутав,
Сказали: "Впрочем, Бог с тобой!
Какие могут быть простуды
У этих лайдаков? Апрель!
Пей молоко и марш в постель!"
Но "марш" лукаво затянуть,
И под шумок забраться в кресла —
И в королевском праве детства
Над томом Пушкина заснуть.⁷⁵*

V některých básních dokonce odkazuje i na jiné spisovatele, kteří trpěli stejně jako ona už dříve. Zmiňuje například jméno Osipa Mandelštama, Borise Pasternaka nebo Marinu Cvetajevovou, jejichž jména můžeme znát v souvislosti s neshodami s režimem, ale již v první polovině 20. století. Osip Mandelštam byl dokonce poslán do gulagu na Sibiř, kde zemřel v hrozných podmínkách.

*„Мандельштамовской ласточкой
Падает к сердцу разлука,
Пастернак посылает дожди,
А Цветаева — ветер.
Чтоб вершилось вращенье вселенной
Без ложного звука,
Нужно слово — и только поэты
За это в ответе.“⁷⁶*

Ratušinské básně jsou často srovnávány s tvorbou právě Mariny Cvetajevové, a také Anny Achmatovové. Například ve tvorbě obou zmíněných se, stejně jako u Ratušinské, často objevuje motiv Boha a je zde popsáno jejich

⁷⁵ Tamtéž, s. 38.

⁷⁶ Tamtéž, s. 78.

duševní rozpoložení. Anna Achmatovová, jakožto představitelka akméismu, ve svých pracích uvádí své vlastní zkušenosti z doby totalitního režimu, kdy byl u moci Stalin. I přes to, že každá autorka psala v trochu jiném období, básně pro všechny tři znamenaly způsob, jakým mohly veřejně vyjádřit své názory, a také způsob, kterým nemusely svoje myšlenky držet v sobě. Hrozil jim sice trest, ale za svými díly si stály.

Jednou z pěti básní, za které byla Ratušinská odsouzena k trestu v táboře se zostřeným režimem v Mordovii, byla báseň o vlasti, kde se zpovídá z toho, že nenávidí svou vlastní domovinu. Nikde ale nebyl vyjádřen přímý nesouhlas s režimem, který byl v té době nastaven v Sovětském svazu. I přes to se vyšším orgánům SSSR báseň zdála protisovětská.

*„Ненавистная моя родина!
Нет постыдней твоих ночей.
Как тебе везло
На юродивых,
На холопов и палачей!
Как плодила ты верноподданных,
Как усердно была, губя
Тех – некупленных и непроданных,
Осуждённых любить тебя!
Нет вины на твоих испуганных...“⁷⁷*

V básních najdeme mnoho přirovnání, jako například: „*Как потерянная игрушка...⁷⁸*“ nebo „*Как сонного ребенка из постели...⁷⁹*“, kterými se snaží přesněji vyjádřit, co by chtěla říci, a aby čtenář nebo posluchač pochopil danou situaci.

⁷⁷ Tamtéž, s. 48.

⁷⁸ Tamtéž, s. 37.

⁷⁹ Tamtéž, s. 44.

Autorka používá i řečnické otázky, kterými odkazuje na sebe sama nebo na auditorium. Například zde „*А потом запросят ставку — что делать дальше?*”⁸⁰ přemýšlí o tom, co budou při stávce dělat dál, ale nezná odpověď. Naopak otázkou „*Почему же так закат воспален, что глаза не сомкнуть до рассвета?*”⁸¹ odkazuje na to, že existují bolestivé věci, u kterých by bylo jednodušší zavřít oči, usnout a probudit se až poté, co problémy vymizí a všechno bude zase v pořádku.

⁸⁰ Tamtéž, s. 13.

⁸¹ Tamtéž, s. 102.

2.3 Odessity

Román „*Odessity*“ (*Одесситы*)⁸² byl poprvé vydán v roce 1996 a stal se prvním románem autorky. Jeho pokračování nese název „*Nasledniki minnovo polja*“ (*Наследники минного поля*)⁸³ a bylo otištěno v roce 2001.

2.3.1 Obsah díla

Syžet románu se odehrává v ukrajinském městě Oděsa, od roku 1905, kdy ještě stále probíhala válka mezi Ruskem a Japonskem, a končí v roce 1941, při Hitlerově útoku na Rusko a v době, kdy mezi Ruskem a Německem začínala Velká vlastenecká válka. V tomto roce je příběh ukončen, ale, jak už bylo zmíněno, pokračuje v navazující práci s názvem „*Nasledniki minnovo polja*“ (*Наследники минного поля*). Ukrajina, tudíž i město Oděsa, byla ještě v té době součástí Sovětského svazu až do rozpadu, který proběhl roku 1991.

Dvacáté století bylo opravdu plné velkých událostí, odehrálo se mnoho revolucí i válek, které ovlivnily životy obyčejných lidí. Dalo by se říct, že dílo je napsáno spíše jako kronika všech událostí, které se v danou dobu děly, a jsou vloženy do života a osobních událostí hlavních hrdinů. V prvních kapitolách se dny táhnou, ale poté se autorka snažila natěsnat skoro 40 let do pár kapitol. Události zde ani nejsou podrobně popsány, spíše jen zmíněny prostřednictvím rozhovorů mezi postavami, případně účastí na nich. Celou práci Ratušinská rozdělila na tři části a 31 hlav.

Co se týče hlavních hrdinů, v díle se objevují tři rodiny, z nichž každá je odlišná od té jiné, ale přesto je mnoho věcí spojuje, stejná doba a události. První rodina, Petrovovi z Ruska, ze začátku patří k vyšší vrstvě společnosti a považují

⁸² РАТУШИНСКАЯ, Ирина. Одесситы [online]. АСТ, 2001. [cit. 2022-03-18]. Dostupné z: https://royallib.com/book/ratushinskaya_irina/odessiti.html.

⁸³ РАТУШИНСКАЯ, Ирина. *Наследники минного поля*. АСТ, 2001. ISBN: 5-17-004350-3.

se za věřící, i když hlava rodiny, Ivan Alexandrovič, se díky svému modernímu smýšlení věnuje náboženství jen formálně.

„Иван Александрович, человек современно мыслящий, на ночь не молился. Его отношения с религией были формально вежливы: два раза в году он отстаивал праздничные службы и считал это, со своей стороны, проявлением разумной веротерпимости.“⁸⁴

Se svou ženou Marií Vasiljevnu mají čtyři děti, dva chlapce a dvě dcery. Nejmladší Maxim má ze svého otce velký respekt, naopak z dětí druhá nejmladší, Marina, na svého tatínka nedá dopustit. Dvě nejstarší děti, Pavel a Zina, také spíše drží se svojí matkou. Ivanův bratr Sergej bojuje u námořnictva na Dálném východě a Maxim ho má za svůj vzor, což dokazuje radost z narozeninového dárku, kterým byl námořnický oblek. Sergej přežije porážku Ruska a vrátí se zpět ke svému bratrovi a jeho rodině. Ti se však poté přestěhují k Sergejovi na letní chalupu, kam pozvou i své přátele.

Pavlův spolužák a přítel Vladek Teslenko pochází z napůl ukrajinské a napůl polské rodiny. Jeho matka, Vanda Kazimirovna, je původem z Polska a vyznává katolickou víru, ale otec, Ivan Timofejevič, i Vladek a jeho dva sourozenci, Anna a Antosja, jsou pravoslavného vyznání. Rodina Teslenkovových žije v malém skromném bytě, Ivan pracuje jako inženýr na železniční dráze a Vanda hraje na klavír.

Mezi hlavní postavy patří také židovská rodina Geiberových. Rodina se původně skládala z pěti členů, ale hlava rodiny, otec Isaac, bohužel nepřežil jeden z pogromů, a tak jeho žena Rachel zůstává sama se dvěma dětmi. Jednoho dne se však objeví Rachelin bratr Mojžíš, kterého sama neviděla mnoho let, protože se nechal pokřtít, a tak ho v židovské rodině považovali za mrtvého. Mojžíš všechny tři přestěhuje k sobě do domu a nějakou dobu žijí spolu dohromady v Oděse.

⁸⁴ РАТУШИНСКАЯ, Ирина. *Одесситы* [online]. АСТ, 2001. [cit. 2022-03-18]. Dostupné z: https://royallib.com/book/ratushinskaya_irina/odessiti.html.

„Его оплакали в семье как умершего, и больше его имя не произносилось в доме. Худшего позора не могло быть в еврейской семье: выкрест-сын!“⁸⁵

Všechny rodiny se nakonec ocitnou v jednom domě a musí se spolu naučit vycházet. Objevují se zde spory například mezi Sergejem Petrovem a Rimmou Geiberovou, protože Sergej dává najevo, že má určitý problém se Židy.

„С Зиной все шутит, ну, это понятно — родственники. А перед Риммой — стена. Отношение дворянина к еврейке?“⁸⁶

Stejně jako v předchozím analyzovaném díle jsou zde zmiňováni spisovatelé klasické literatury, jako například Nikolaj Vasiljevič Gogol a jeho dílo Taras Bulba, nebo Lev Nikolajevič Tolstoj a román Anna Karenina. V díle můžeme najít také další jméno ruského básníka a prozaika, a to sice Ivana Alexejeviče Bunina.

„— Где мы в прошлый раз остановились, Антось?“

— Как Тараса тот жид передел и повел на площадь.

Это был гоголевский «Тарас Бульба», книга, любимая и самим Павлом. Но Анна, видимо, читала ее впервые, и волновалась. Она старалась читать ровно, но когда дошло до казни Остапа, Павел почувствовал, как ей трудно.“⁸⁷

⁸⁵ Тамtéž.

⁸⁶ Тамtéž.

⁸⁷ Тамtéž.

2.3.2 Jazykové prostředky

Celé dílo působí velmi poeticky, v tom smyslu, že autorka používá vysokou úroveň jazyka. Tím můžeme dokázat její vysoké vzdělání a uměleckou schopnost, díky nimž jsou knihy více čtivé. Můžeme vidět, že se psaní věnovala opravdu důkladně a dávala si na něm záležet.

Co se týče lexiky, v práci autorka používá hodně dialektu. Jako příklad uvádím tyto slova a slovní spojení, která v běžné ruštině nenajdeme: „**Экий** молодец...“, „**Эк** разрезвилась сестренка...“.

Použité dobové výrazy mají čtenáře dostat do určitého období, ve kterém se syžet knihy odehrává. V těchto případech: „плела **косы**“, „от **дам**“ se jedná o slova používaná v porevolučním období, až po druhou světovou válku. Slova jako „фуражек“, „каска“ nebo „шинель“ by se dali považovat taktéž za dobové či zastaralé, ale jedná se i o vojenský slang.

Vzhledem k národnostnímu složení obyvatel tehdejšího Ruska se v knize objevují i polské a ukrajinské výrazy. Pár příkladů polských slov uvádím například ve spojení: „как Бога **кохам**“ nebo „пан прапорщик“. V ukrajinštině autorka napsala rovnou celé věty:

„- *Ото не дам, чорт вашому батьку! Свой хлопец, я вже бачу!*

- *Шо ты бачишь, дурень? Буржуенок, хочь понюхай его! И сапоги справные, как на меня шиты. Тягай его с телеги без разговору!*⁸⁸

Dalšími výrazy z ukrajinštiny, a dokonce i synonymy jsou slova „с *гуртом*“, „с *толпой*“. Kromě ruských, ukrajinských a polských slov tu také můžeme nalézt slovo z němčiny, a to konkrétně: „фельдфебель“ (*feldwebel*), což znamená důstojník.

⁸⁸ Тамtéж.

Co můžeme považovat za častý znak tvorby Iriny Ratušinské je použití lidové slovesnosti. Rčení „*черти б их взяли*“ by se dalo do češtiny přeložit jako „čert ho vem“. Mezi znaky lidové slovesnosti můžeme zařadit také ruské rčení „*Черт ногу сломит...*“ a „*И раки не живут без драки*“.

Struktura vět se zdá být poněkud těžší, autorka totiž například používá dvojtečky namísto pomlčky nebo spojky. Tyto dvě věty jsou toho příkladem:

„Это уж Иван Тимофеевич вынести не мог: такое варварство!“

„Владек все таскал ведра с кипятком да щами. Это требовало почти цирковой ловкости: два дымящихся ведра, две руки — и бегом, чтоб не остыло, а еще же надо как-то открывать-закрывать двери из вагона в тамбур, и опять в вагон, а поезд дергает на стрелках, а вагонов, что насквозь пройти — как кому повезет.“⁸⁹

Ratušinská v tomto románu dokázala vyjádřit i emocionalitu, což dělá text v něčem zajímavější. V mnohých částech díla věty končí pouze vykřičníkem, nikoli tečkou. To může představovat nějaké důležité momenty, na které chce autorka upozornit. Naopak když se jedná o menší napětí, nebo klidný děj, věty zakončuje výpustkou. Zde například vidíme gradaci děje, kdy je použit vykřičník: „*Еще раз! Еще!*“.

Ze syntaktického hlediska si lze všimnout podobné struktury vět, jako mívá ve svých pracích Lev Nikolajevič Tolstoj. Je dost možné, že se jeho psaním autorka inspirovala. Stejně jako Tolstoj používá ve svých pracích například trojitý paralelismus, který můžeme vidět například v této části románu: „*Но она всех вокруг любит — и няньку Дашу, и дворника, и любого пса на улице.*“⁹⁰

Jak už bylo uvedeno výše, typickým znakem tvorby této autorky je poetičnost. A to je hlavním důsledkem používání přístavek ve větách. Přístavky

⁸⁹ Тамтѣж.

⁹⁰ Тамтѣж.

upřesňují informace a popisují vlastnosti daného slova, ale bez nich by ta samá věta dávala stejný smysl. Tímto stylem psaní se taktéž mohla inspirovat u Tolstého. Příkladem je tato věta:

„Кирпич, брошенный неизвестно кем из темноты, перебил ему ключицу, и ему дали отпуск как пострадавшему на службе.“⁹¹

I samotná autorka se snaží vstupovat do děje, a to ve dvou případech. Buď jen doplňuje informace pro upřesnění: „(госпиталь размещался в брошенном костельном доме)“, nebo dodává svoje názory: „(тоже хороша!)“. Ve druhém případě se jedná o negativní výraz.

V některých kapitolách autorka užívá metafory, aby čtenářům ujasnila myšlenku. Příkladem může být třeba toto slovní spojení: „лисьи глаза“ (liščí oči), které vyjadřuje něčí klamavý nebo falešný pohled.

⁹¹ Tamtéž.

2.3.3 Časoprostor

Děj knihy se tedy, jak už bylo zmíněno, odehrává v letech 1905–1941. V této kapitole se podíváme na shrnutí toho, co předcházelo událostem v knize, ale i na samotné dění, které bylo popsáno a zažíváno hlavními postavami v díle.

V roce 1905 na území dnešní Ruské federace existovalo Ruské impérium, kterému od roku 1894 vládl poslední ruský car Mikuláš II. Před jeho nástupem k moci říše zažila mnoho krizí, hladomor, a dokonce i epidemii cholery a tyfu. I přes to, že bylo v roce 1861 zrušeno nevolnictví, půda se stala soukromým vlastnictvím šlechty, která ji pronajímala rolníkům. Těm se to však samozřejmě nelíbilo, protože ten, kdo na poli pracuje, by ho měl také vlastnit, takže podle rolníků šlechta půdu vlastnila neprávem, a to bylo tématem častého sporu právě mezi rolníky a šlechtou.⁹²

Od 90. let 19. století se společnost rychle měnila. Začaly se tvořit společenské vrstvy, z obyčejných rolníků se stávali kupci, a dokonce se mezi lidmi šířilo vyšší vzdělání. Dalo by se to přirovnat k době, kdy Marie Terezie v Habsburské monarchii zavedla podobné reformy. Car se jaksi pokoušel modernizovat Rusko za účelem vytvoření schopnější ekonomiky.

Dále vzrostl počet nacionalistických hnutí po celé carské říši. Lidé ve městech požadovali právo na rodný jazyk ve školách, v literatuře a na úřadech. Rolníci na venkově ale většinou ani nevěděli, jaké jsou národnosti a odkud pochází. V té době zde bylo mnoho národů, hlavně Rusové, Poláci a Ukrajinci. Hnutí se, díky rozšíření škol a spolků, na venkově začalo zabývat boji o půdu a právo užívat svůj rodný jazyk. Ukrajinské národní hnutí dokonce povzbuzovalo

⁹² FIGES, Orlando. *Revoluční Rusko 1891-1991*. Přeložili Milan DVOŘÁK, Daria DVOŘÁKOVÁ. Praha: Beta-Dobrovský, 2019, s. 15-19. ISBN 978-80-7593-015-6.

rolníky k boji proti zahraničním vlivům měst, kde bydleli převážně Rusové, Židé a Poláci.⁹³

Na přelomu století začaly také vznikat nové politické strany, esefi, kadeti a sociální demokraté, které však zatím nebyly legální. Všechny se ale shodly na tom, že je nutné mít vládu, která bude zvolena pomocí všeobecných a rovných voleb. Po založení Strany socialistů revolucionářů neboli eserů, začalo vrcholit narodnické hnutí. Účelem této strany bylo zlepšení postavení rolníků a snažila se také zapojit všechny vesničany do hnutí proti samoděržaví. Ale po hladomoru se ukázalo, že rolníků kvůli vysokým daním už moc nezbylo.

Nakonec byli marxismem, který přesvědčoval o tom, že kapitalistická ekonomika rolníkům vůbec nepomáhá, ovlivněni i esefi. Marxismus totiž dodával naději, že se Rusko stane součástí Západu. Ten byl pro něj tehdy vzorem, protože, na rozdíl od Ruska, měl už téměř svobodný politický systém.⁹⁴

V roce 1903 se Ruská sociálně demokratická dělnická strana, která vznikla roku 1898 a byla čistě marxistická, rozdělila na dvě frakce: menševiky a bolševiky. Menševici byli pod vedením Julija Martova a stále zůstávali blíž ke klasickému marxismu. Naopak jejich opozice, Leninovi bolševici, požadovali socialistickou revoluci a diktaturu proletariátu. V roce 1912 se tyto dvě strany definitivně osamostatnily.⁹⁵

Co také můžeme považovat za velmi důležitý milník z knihy je to, že v letech 1904-1905 probíhala na Dálném východě Rusko-japonská válka, která skončila porážkou Ruska, a jak můžeme vidět na začátku knihy, ovlivnila další dění.

⁹³ Tamtéž, s. 20-21.

⁹⁴ Tamtéž, s. 24-26.

⁹⁵ PEČENKA 2011: 169-184.

„Сергей был жив.

*Война была проиграна.*⁹⁶

V Rusku totiž začínala revoluce, kterou odstartovala tzv. Krvavá neděle, zorganizovaná dne 22. 1. 1905 v Petrohradě. Mělo se jednat o dělnickou demonstraci, na které předali caru Mikuláši II. petici, ve které zpochybňovali autoritu carské vlády, a kde požadovali zlepšení pracovních podmínek a ukončení války. Stráž ale bohužel zahájila palbu do lidí, a zastřelila jich 70-500⁹⁷. Protože lidé z tohoto incidentu hned obvinili cara Mikuláše II., strhla se vlna politických stávek a demonstrací. Protesty probíhaly i v armádě a námořnictvu, a vyvrcholení proběhlo při generální stávce v Petrohradu v říjnu 1905, kterou řídila rada dělnických zástupců.

Téhož roku následně vydal car tzv. Říjnový manifest, se kterým sice úplně nesouhlasil, ale i přes to v něm sliboval základní občanské svobody a rozšíření volebního práva. Manifest by se dal fakticky považovat za první ruskou ústavu. Mikuláš II. už tedy nebyl neomezeným samovládcem, ale jeho vláda stále ještě neskončila.⁹⁸

31. října 1905 začali v Oděse několikadenní pogromy, kterými také začíná zásadní děj v knize. Na jednom z nich totiž umírá hlava židovské rodiny, Isaac Geiber. Pogromy se označují nepokoje, zaměřené na určitou rasu, v tomto případě se tedy, jak můžeme vidět, jednalo o nepokoje proti židům. Každá strana měla na tento národ jiný názor a také jiné řešení. Narodníci požadovali diskriminaci Židů a pogromy proti nim, zatímco marxisté chtěli Židy asimilovat do

⁹⁶ РАТУШИНСКАЯ, Ирина. *Одеситы* [online]. АСТ, 2001. [cit. 2022-03-18]. Dostupné z: https://royallib.com/book/ratushinskaya_irina/odessiti.html.

⁹⁷ PEČENKA 2011: 177.

⁹⁸ Tamtéž, s. 171-178.

hnutí, kde používali principy internacionalismu, snažili se tedy o řešení mezinárodní sounáležitosti.⁹⁹

„Кто бы мог подумать, что в Одессе тоже устроили погром, одновременно с Николаевским? Она и слышала что-то такое, еще до отъезда, но не поверила: приличный город, не может быть. Оказалось — правда, и как теперь жить — непонятно.“¹⁰⁰

V některé z kapitol se hrdinové zmiňují o Stolypinovi, nebo spíše jen o atentátu na něj a jeho následném úmrtí. Petr Stolypin byl považován za nejschopnějšího ministerského předsedu vlády, kterým se stal v letech 1906-1911. Známy je především díky své agrární reformě, probíhající od roku 1907, která umožňovala, aby rolníci mohli vystoupit z občiny, kolektivního hospodářství, i s jejich obdělávanou částí půdy. Jinými slovy, chtěl postupně vytvářet nezávislé vlastníky půdy. 18. září 1911 Petr Stolypina zavraždil člen strany eserů a policejní agent Dmitrij Bogrov.¹⁰¹

„— Покушение на министра Столыпина! Прострелены рука и печень! Потрясающие подробности! — грянули уличные газетчики ясным сентябрьским утром, чуть не кидаясь под колеса извозчиков.“¹⁰²

28. července 1914 začínala první světová válka. Na počátku vyhlásilo Rakousko-Uhersko válku Srbsku, a poté se i Rusko připravovalo na útok, v podobě tajné mobilizace. 1. srpna, po nedodržení ultimáta, týkajícího se zastavení válečných příprav na německých hranicích, vyhlásilo Německo válku i Rusku. V listopadu byla Oděsa bombardována tureckým námořním vojskem, tudíž začaly

⁹⁹ FIGES 2019: 26-27.

¹⁰⁰ РАТУШИНСКАЯ, Ирина. *Одесситы* [online]. АСТ, 2001. [cit. 2022-03-18]. Dostupné z: https://royallib.com/book/ratushinskaya_irina/odessiti.html.

¹⁰¹ FIGES 2019: 179-184.

¹⁰² РАТУШИНСКАЯ, Ирина. *Одесситы* [online]. АСТ, 2001. [cit. 2022-03-18]. Dostupné z: https://royallib.com/book/ratushinskaya_irina/odessiti.html.

probíhat boje i s Tureckem, především na kavkazské frontě. V knize se zmiňují i o obsazení Lvova německou armádou v roce 1915.¹⁰³

„Где-то там уже взяли Львов, и все повторяли имя Брусилова.“¹⁰⁴

Dále je zde často připomínána velmi zajímavá reálná postava Grigorije Rasputina, což byl, už od roku 1905, důvěrník cara a jeho rodiny. Na carskou rodinu měl obrovský vliv, a to díky tomu, že údajně uměl hypnotizovat a léčit. Když musel Mikuláš II. sám odjet bojovat do války, vládu převzala jeho žena Alexandra Fjodorovna, ale dalo by se říct, že vládl spíše Rasputin a využíval carevnu jako prostředek k jeho mocenským aspiracím. Právě kvůli Rasputinově vlivu na carevnu začaly v roce 1916 politické nepokoje mezi vládou a veřejností.¹⁰⁵ Na konci roku 1916 následovala Rasputinova vražda. Kníže Felix Jusupov, poslanec Vladimir Puriškevič a velkokníže Dmitrij Pavlovič se ho snažili otrávit, jed na něj však nepůsobil, a tak jej zastřelili a hodili do řeky.

„В Одессе и «Таймс» достать было не проблемой. А там на первом развороте — «Спасители России»: фотография Феликса и Ирины Юсуповых. Убийцы Распутина. И про великого князя Дмитрия Павловича: тоже спаситель.“¹⁰⁶

V březnu roku 1917 nastala tzv. Únorová revoluce, při které svrhli cara Mikuláše II. a vytvořila se Prozatímní vláda. Programem této vlády byly demokratické přeměny a zrušení carských institucí, například četnictva nebo tajné policie. V tu dobu již probíhali v Petrohradě řady stávek a demonstrací, kde lidé bojovali proti zásobovacím nedostatkům. Když zasáhla armáda, bylo zabito 150

¹⁰³ PEČENKA 2011: 185-186.

¹⁰⁴ РАТУШИНСКАЯ, Ирина. *Одесситы* [online]. АСТ, 2001. [cit. 2022-03-18]. Dostupné z: https://royallib.com/book/ratushinskaya_irina/odessiti.html.

¹⁰⁵ FIGES 2019: 70-71.

¹⁰⁶ РАТУШИНСКАЯ, Ирина. *Одесситы* [online]. АСТ, 2001. [cit. 2022-03-18]. Dostupné z: https://royallib.com/book/ratushinskaya_irina/odessiti.html.

lidí, což vyvolalo ještě větší napětí a proběhly vzpoury i mezi vojáky, kteří se postupně přidávali k povstalcům.¹⁰⁷

„Не было уже противостояния: армия и народ наконец-то вместе. Тюрьмы — раскрыты, после экстренного заседания Думы. Охранка — разгромлена, и горит Окружной Суд. Началось! началось!“¹⁰⁸

Únorová revoluce ale nebyla jedinou revolucí v roce 1917, předcházela totiž Velké říjnové revoluci, která následovala hned po půl roce. Nejdříve ale musíme připomenout, že v tuto dobu se bolševici v čele s Leninem chtěli chopit státní moci. 10. října se tajně sešel bolševický ústřední výbor, na kterém si Lenin prosadil rozhodnutí o přípravě povstání. Velká říjnová revoluce probíhala 7.-8. listopadu 1917. Vojáci a námořníci pod vedením bolševiků se dostali do Zimního paláce, kde zajali ministry Prozatímní vlády. Tím se bolševici, Sociálně demokratická dělnická strana Ruska, plně chopili moci v čele s V. I. Leninem.¹⁰⁹

„Потом стихло: большевики взяли власть. Начались грандиозные похороны убитых бойцов. Красные флаги и черные ленты вились по улицам.“¹¹⁰

Poté v důsledku ideologických sporů mezi bolševiky, týkajících se ekonomiky, započala občanská válka. 16. ledna 1918 byla schválena Deklarace práv pracujícího a vykořisťovaného lidu, kterou byly uznány diktatura proletariátu a také budování socialistické společnosti. Rusko bylo vyhlášeno za Ruskou sovětskou federativní socialistickou republiku. Poté byla založena Rudá armáda a o něco později se jejím velitelem stal tehdejší komisař zahraničních věcí Lev Davidovič Trockij. Jako další důležitou událost, která však v knize zmíněna není,

¹⁰⁷ PEČENKA 2011: 188.

¹⁰⁸ РАТУШИНСКАЯ, Ирина. *Одесситы* [online]. АСТ, 2001. [cit. 2022-03-18]. Dostupné z: https://royallib.com/book/ratushinskaya_irina/odessiti.html.

¹⁰⁹ PEČENKA 2011: 195.

¹¹⁰ РАТУШИНСКАЯ, Ирина. *Одесситы* [online]. АСТ, 2001. [cit. 2022-03-18]. Dostupné z: https://royallib.com/book/ratushinskaya_irina/odessiti.html.

můžeme zmínit uzavření Brestlitevské mírové smlouvy mezi Ruskem a Ústředními mocnostmi, Německem, Rakouskem-Uherskem, Tureckem a Bulharskem. Touto smlouvou totiž Rusko přišlo o významné hospodářské oblasti, jako byla například část Ukrajiny, Běloruska nebo Polska. Následně ale 11. listopadu 1918 ukončilo válku s Německem a ostatními západními zeměmi. První světová válka byla u konce.¹¹¹

„Посмеялись, и отправился товарищ Яков Краснов, писарь при штабе Четвертой красной дивизии, по фронтам гражданской войны.“¹¹²

Hlavním systémem v době občanské války byl tzv. válečný komunismus, který vedl ke znárodnění podniků a centralizaci řízení hospodářství. Tento systém způsobil radikální pokles významu peněz, ale bohužel také hladomory. Proto následovaly stovky rolnických povstání, která v roce 1920 začala ohrožovat bolševickou moc. O rok později zavedla bolševická strana Novou ekonomickou politiku (NEP), která měla položit základy socialismu a zlepšit zemědělství, průmysl a energetiku.¹¹³

„И не стоит, наверное: сейчас уж не военный коммунизм, а НЭП, сейчас полегче.“¹¹⁴

30. prosince 1922 bylo vyhlášeno vytvoření Svazu sovětských socialistických republik (SSSR) a Lenin byl postupně vyřazován z politiky kvůli zdravotním problémům. Po jeho smrti se do čela vlády dostal Josif V. Stalin. Bolševici od 20. do 30. let prováděli přeměny, které se začali brát jako „druhá revoluce“. První revolucí jsou označovány Únorová a Říjnová. Přeměnami byly hlavně socialistická industrializace a násilná kolektivizace. Nastala stalinská diktatura, doprovázená

¹¹¹ PEČENKA 2011: 197-207.

¹¹² РАТУШИНСКАЯ, Ирина. *Одесситы* [online]. АСТ, 2001. [cit. 2022-03-18]. Dostupné z: https://royallib.com/book/ratushinskaya_irina/odessiti.html.

¹¹³ PEČENKA 2011: 206-215.

¹¹⁴ РАТУШИНСКАЯ, Ирина. *Одесситы* [online]. АСТ, 2001. [cit. 2022-03-18]. Dostupné z: https://royallib.com/book/ratushinskaya_irina/odessiti.html.

likvidací soukromého sektoru, rozvojem těžkého průmyslu a výstavbou nových podniků. Stalin chtěl zkrátka překonat zaostalost oproti ostatním vyspělým státům.¹¹⁵

„Была коллективизация — взялись за крестьян: кого — голодом, кого — в кулаки да в Сибирь. Была индустриализация — стали сажать инженеров, пошли процессы над вредителями. Укрепление руководящей роли партии — значит, пора на коммунистов. Крепить родную армию и флот — так займутся военными. Кого крепим, того сажаем. По этой системе он и листал теперь.“¹¹⁶

Román končí začátkem druhé světové války, která probíhala od 1. září 1939, od útoku Německa na Polsko. Německo a SSSR mezi sebou uzavřeli smlouvu o neútočení, tzv. pakt Ribbentrop-Molotov, která byla dodržena jen do roku 1941, kdy německý vůdce Adolf Hitler zaútočil na SSSR.

Sovětský svaz se do války připojil zanedlouho od útoku Německa na Polsko, 17. září, kdy na něj zaútočil také. V listopadu téhož roku však proběhla ještě Zimní válka mezi SSSR a Finskem, která je zmíněna v knize. Sovětský svaz se snažil získat zpět území, která mu patřila před občanskou válkou, a tak Finsko ilegálně napadl. Za příčinu Druhé světové války lze považovat rivalitu mezi mocenskými státy, a také následek první světové války.¹¹⁷

¹¹⁵ PEČENKA 2011: 215-232.

¹¹⁶ РАТУШИНСКАЯ, Ирина. *Одесситы* [online]. АСТ, 2001. [cit. 2022-03-18]. Dostupné z: https://royallib.com/book/ratushinskaya_irina/odessiti.html.

¹¹⁷ PEČENKA 2011: 234-252.

3 Principy tvorby

V této kapitole se pokusíme shrnout základní principy a znaky tvorby Iriny Ratušinské na základě vypracované analýzy v předchozích částech práce.

Všechna její díla, ač už se jedná o memoár, básně nebo romány, jsou napsaná spisovným jazykem. Autorka se snaží čtenáře zaujmout svým smyslem pro poetičnost, a proto věty doplňuje o nejrůznější zajímavé prvky, například o přístavky. Hodně využívá náboženské motivy, které jsou pro ni, jak už víme, důležitými z hlediska toho, že se k víře dostávala postupně v průběhu života, a víra se pro ni poté stala smyslem bytí.

Autorka ve všech pracích odkazuje na spisovatele klasické literatury, díky nimž se nejspíš ke psaní dostala, jedná se například o Tolstého, Puškina, Gogola a další. Ve sbírce básní „Vne limita“ zmiňuje právě Alexandra Sergejeviče Puškina, kterého četla v mládí, a v románu „Odessity“ zase Nikolaje Vasiljeviče Gogola a Lva Nikolajeviče Tolstého.

Můžeme říci, že se právě u Tolstého inspirovala, protože když se podíváme na jeho tvorbu, uvidíme značnou podobnost mezi nimi, co se týče stylu psaní. Jak Ratušinská, tak i Tolstoj používají přístavky ve větách a paralelismus.

Častým znakem v její tvorbě je také používání lidové slovesnosti a přirovnání, nebo slangových výrazů. Slang byl využíván hlavně proto, aby nás autorka dostala do určitých historických období, ve kterých se tato slova používala například v souvislosti s válkou nebo právě s gulagy, kde sama Ratušinská tato slova využívala.

Závěr

Hlavním cílem této bakalářské práce bylo seznámit se se životem ruské prozaičky a básnířky Iriny Ratušinské a pomocí analýzy i s její tvorbou. Práce byla rozdělena na dvě hlavní části.

V první části jsme se zajímali o to, jak se Ratušinská dostala k psaní svých děl a co tomu v jejím životě předcházelo. Už při studiu na univerzitě v Oděse pociťovala nenávist k politickému systému ve své zemi, a tak začala vyjadřovat svůj názor pomocí básní.

V roce 1982 byla ale zatčena, a následně odsouzena k trestu v pracovním táboře v Mordovii, kde měla strávit 7 let. Naštěstí jí okolnosti pomohly dostat se na svobodu dříve. V táboře nepřestala psát básně, a díky ní máme tudíž k dispozici přesné svědectví toho, co se v tehdejších „lágrech“ dělo. Dokonce i v době, kdy byla v gulagu, se její básně dostávaly ven, a to je důvod, proč se stala známou.

Také jsme zjistili, co jí přimělo k tomu, aby se stala věřící i přes ateistickou výchovu svých rodičů. Hodně jí totiž ovlivnili klasičtí spisovatelé, které četla v mládí, jako například Lev Nikolajevič Tolstoj nebo Alexandr Sergejevič Puškin, což jsme mohli vidět v druhé části této práce při analýze jejich děl.

Jak už bylo řečeno, druhá část práce obsahuje rozbor autorčiných děl, a to zejména memoáru „*Šedá je barva naděje*“, básnické sbírky „*Vne limita*“ a románu „*Odessity*“. Při jejich analýze jsme dospěli k tomu, že v nich Ratušinská často používá jména spisovatelů klasické literatury a jejich styl psaní. Dále víme, že pro ni mělo také velký význam náboženství, což se podepsalo na tvorbě, kde se často objevují právě náboženské motivy. Hlavním rysem v pracích Ratušinské je spisovný promyšlený jazyk, kterým dokazuje svůj cit pro psaní.

Každé dílo nás přeneslo do určitého období, a tak bylo potřeba si ujasnit historické souvislosti. Memoár „*Šedá je barva naděje*“ i soubor básní „*Vne limita*“ odhaluje 80. léta 20. století, kdy ještě stále existovaly pracovní tábory. Seznámili jsme se s jejich vznikem a funkcí v různých časových epochách. Naopak autorčin

román „Odessity“ se odehrává dříve, již v první polovině 20. století, kdy probíhalo mnoho revolucí a válek, a tak byly popsány všechny okolnosti jejich vzniku a průběhu.

Seznam použité literatury

Knižní zdroje

1. APPLEBAUM, Anne. *Gulag: dějiny*. Praha: Beta-Dobrovský, 2004. ISBN 80-7306-152-X.
2. CONSEIL DE L'EUROPE. *Андрей Сахаров и защита прав человека*. Štrasburk: Council of Europe, 2011, s. 106. ISBN 9287170347.
3. FIGES, Orlando. *Revoluční Rusko 1891-1991*. Přeložil Milan DVOŘÁK, přeložil Daria DVOŘÁKOVÁ. Praha: Beta-Dobrovský, 2019, s. 15-19. ISBN 978-80-7593-015-6.
4. GINZBURG, Jevgenija Semenovna. *Strmá cesta: kronika z časů kultu osobnosti*. Praha: Odeon, 1992. Klub čtenářů (Odeon). ISBN 80-207-0394-2.
5. GORBAČEV, Michail Sergejevič. *Přestavba a nové myšlení pro naši zemi a pro celý svět*. Praha: Svoboda, 1987.
6. KASACK, Wolfgang. *Slovník ruské literatury 20. století*. VOTOBIA PRAHA, 2000. ISBN 80-7220-084-4
7. PEČENKA, Marek a Bohuslav LITERA. *Dějiny Ruska v datech*. Praha: Dokořán, 2011, s. 339-345. ISBN 978-80-86569-14-7.
8. RATUŠINSKAJA, Irina. *Šedá je barva naděje*. Přeložil Ivana RYČLOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2001. ISBN 80-85947-72-2.
9. RYČLOVÁ, Ivana. *Ruské dilema: společenské zlo v kontextu osudů tvůrčích osobností Ruska*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006. ISBN 80-7325-063-2.
10. SOLŽENICYN, Aleksandr Isajevič. *Souostroví Gulag: 1918-1956: pokus o umělecké pojednání*. Přeložil František HOLUB. Curych: Konfrontace, 1974. Helvetia.

11. ŠALAMOV, Varlam Tichonovič. Kolymské povídky. Přeložil Sergej MACHONIN. Praha: Mladá fronta, 1995. ISBN 80-204-0516-X.
12. ПАТУШИНСКАЯ, Ирина. Вне лимита. Frankfurt nad Mohanem: POSEV, 1985. ISBN: 3-7912-2012-8.
13. ПАТУШИНСКАЯ, Ирина. Наследники минного поля. АСТ, 2001. ISBN: 5-17-004350-3.
14. ПАТУШИНСКАЯ, Ирина. Одесситы. АСТ, 2001. ISBN: 5-17-004351-1.
15. ПАТУШИНСКАЯ, Ирина. Стихи. Ann Arbor: HERMITAGE, 1984. ISBN 0-938920-54-5.

Elektronické zdroje

1. BAYER, Ivo. *Sociologická encyklopedie: Perestrojka*. [online]. 11. 12. 2017 [cit. 2022-03-16]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Perestrojka>.
2. Russianemigrant.ru: Ратушинская Ирина «Я доживу». — Нью-Йорк, 1986 [online]. [cit. 2022-01-20]. Dostupné z: <https://russianemigrant.ru/collection/ratushinskaya-irina-ya-dozhivu-nyu-jork-1986>.
3. КАШИН, Олег. Rulife.ru: *Мордовские лагеря и моя прекрасная няня* [online]. 2007, [cit. 2022-01-18]. Dostupné z: <http://rulife.ru/mode/article/47/>.
4. ПОДРАБИНЕК, Александр. *Новые Известия: Статья. Умерла Татьяна Великанова*. [online]. 21. 10. 2002 [cit. 2022-01-30]. Dostupné z: <https://www.sch57.ru/TM/s1.htm>.
5. РАТУШИНСКАЯ, Ирина. Одесситы [online]. АСТ, 2001. [cit. 2022-03-18]. Dostupné z: https://royallib.com/book/ratushinskaya_irina/odessiti.html.
6. САХАРОВСКИЙ ЦЕНТР. *Воспоминания о ГУЛАГе и их авторы: Ратушинская Ирина Борисовна* [online]. [cit. 2022-01-16]. Dostupné z: <https://www.sakharov-center.ru/asfcd/auth/?t=author&i=1290>.
7. ЭДЕЛЬШТЕЙН, Михаил. *Miloserdie.ru: Ирина Ратушинская: «Я только после ареста поняла, почему надо молиться за врагов»* [online]. 2017, [cit. 2022-01-18]. Dostupné z: <https://www.miloserdie.ru/article/irina-ratushinskaya-ya-tolko-posle-aresta-ponyala-pochemu-nado-molitsya-za-vragov/>.

Resumé

Hlavním cílem této bakalářské práce bylo zjistit principy tvorby ruské spisovatelky Iriny Ratušinské a okolnosti, které ji dovedly ke psaní. V první části práce jsme popsali život spisovatelky od dětství přes dospělost, až po konec jejího života. Dozvěděli jsme se o okolnostech, které předcházely jejímu zatčení, o věznění v pracovním táboře v Mordovii, a také o následném propuštění a životě v exilu.

Druhá část se již zabývala tvorbou Ratušinské. Pomocí analýzy tří vybraných děl, kterými byly memoár „*Šedá je barva naděje*“, sbírka básní „*Vne limita*“ a román „*Odessity*“, jsme zjistili hlavní principy tvorby použité v pracích této autorky. Jelikož do češtiny byl přeložen jen memoár, ostatní knihy jsme analyzovali v ruském jazyce. Po každém rozboru díla následuje stručný historický kontext, který napomáhá pochopení děje.

Na závěr bylo uvedeno stručné shrnutí principů a znaků tvorby, které jsme zjistili při analýze vybraných prací.

Резюме

Основной целью данной бакалаврской работы было выяснить принципы творчества русской писательницы Ирины Ратушинской и обстоятельства, побудившие ее к писательству. В первой части бакалаврской работы мы описали жизнь писательницы с детства, через взрослую жизнь и до конца жизни. Мы узнали об обстоятельствах, предшествовавших ее аресту, о ее заключении в мордовском лагере, о последующем освобождении и жизни в эмиграции.

Вторая часть посвящена творчеству Ратушинской. Проведя анализ трех выбранных произведений, которыми стали мемуары "Серый – цвет надежды", сборник стихов "Вне лимита" и роман "Одесситы", мы выяснили основные принципы творчества, использованные в произведениях этого автора. Поскольку на чешский язык был переведен только мемуар, остальные книги анализировались на русском языке. Каждый анализ произведения был дополнен историческим контекстом, который помогает понять сюжет.

В заключении приводится краткое резюме принципов и особенностей работы, выявленных в ходе анализа выбранных произведений.